

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 4, 30 Апрель

О‘ZBEKISTONDA MOLIYA BOZORINI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI

Turopova Nigora Xolmurod qizi

Termiz Davlat Universiteti

nturopova@tersu.uz

To`rxonov Shamsiddin Bozor o`g`li

Termiz davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada moliya bozorining ilmiy-nazariy jihatlarini tadqiq qilingan, hamda, fond bozori instrumentlari dinamikasi tadqiq qilingan. Shuningdek, Respublika fond birjasi indeksining bir qancha omillar tufayli o'zgarishi tahlil qilingan. O'zbekiston fond bozorida aksiyadorlik jamiyati aksiyalarining bozor qiymatiga salbiy ta'sir qiluvchi muammolar aniqlangan va ularni bartaraf etish yuzasidan tegishli taklif va xulosalar keltirilgan. Kalit so'zlar: fond bozori, qimmatli qog'ozlar, kapital, aksiyalar, obligatsiya, moliyaviy instrumentlar. Maqolada moliya bozorining ilmiy-nazariy jihatlarini ko'rib chiqiladi va birja vositalarining dinamikasi tahlil qilinadi. Bundan tashqari, fond bozoridagi bir qator dolzarb muammolar aniqlanib, tegishli taklif va xulosalar keltirildi.

Kalit so'zlar: fond bozori, qimmatli qog'ozlar, kapital, aksiyalar, obligatsiyalar, moliyaviy vositalar.

WAYS OF FINANCIAL MARKET DEVELOPMENT IN UZBEKISTAN

Abstract: In this article, the scientific-theoretical aspects of the financial market are studied, as well as the dynamics of stock market instruments. Also, the change of the Republican stock exchange index due to several factors was analyzed. The problems that negatively affect the market value of joint-stock company shares in the stock market of Uzbekistan have been identified, and relevant proposals and conclusions have been made regarding their elimination. Key words: stock market, securities, capital, shares, bonds, financial instruments. The article examines the scientific and theoretical aspects of the financial market and analyzes the dynamics of stock exchange instruments. In addition, a number of actual problems in the stock market were identified, and relevant proposals and conclusions were made.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 4, 30 Апрель

Keywords: stock market, securities, equity, shares, bonds, financial instruments.

ПУТИ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОГО РЫНКА В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация: В данной статье изучаются научно-теоретические аспекты финансового рынка, а также динамика инструментов фондового рынка. Также было проанализировано изменение индекса Республиканской фондовой биржи, обусловленное рядом факторов. Выявлены проблемы, негативно влияющие на рыночную стоимость акций акционерных обществ на фондовом рынке Узбекистана, и сделаны соответствующие предложения и выводы по их устранению. Ключевые слова: фондовый рынок, ценные бумаги, капитал, акции, облигации, финансовые инструменты. В статье рассматриваются научно-теоретические аспекты финансового рынка и анализируется динамика биржевых инструментов. Кроме того, выявлен ряд актуальных проблем на фондовом рынке, сделаны соответствующие предложения и выводы.

Ключевые слова: фондовый рынок, ценные бумаги, акционерный капитал, акции, облигации, финансовые инструменты.

KIRISH.

Globalashuv jarayoni yuz berayotgan bir davrda, jahon miqyosida moliya bozorida yuz berayotgan turli xil o'zgarishlar va islohotlar hamda o'z navbatida bir qancha muammolarham mavjud. Ma'lumki, moliya bozorining asosiy segmenti bo'lgan fond bozori mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish muhim omillardan biri sanaladi, hamda, aynan fond bozori orqali iqtisodiyotda milliy valyuta aylanmasining samarali boshqarilishiga erishiladi. Ya'ni, fond bozori pul mablag'lari yetarli bo'lgan va pulga ehtiyoji bo'lgan tarmoqlarni bir biri bilan o'zaro bog'laydigan, jamg'arilgan pul mablag'larini qarzga oluvchilarga o'tishini ta'minlaydigan munosabatlar yig'indisidir. Dunyodagi rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotiga nazar soladigan bo'lsk, aynan moliya bozorining qimmatli qog'ozlar bilan tartibga soluvchi bozor modelidan foydalangan holda butun iqtisodiyotni rivojiga ulkan hissa qo'shmoqdalar. Shuning uchun ham, moliyabozori milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda eng muhim institutlardan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda ham jahon iqtisodiyotining rivojlanish davrida fond bozoridagi jarayonlar yanada takomillashib, iqtisodiy taraqqiyotni hal qiluvchi

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 4, 30 Апрель

omiliga aylanib ulgurdi. Iqtisodiy tanglik davrida ham bo'sh turgan pul mablag'larini moliyaviy instrumentlar, shu jumladan, qimmatli qog'ozlar orqali jalb qilib iqtisodiyotni barqarorlashtirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 13.04.2021 yildagi PF-6207-sonli "Kapital bozorini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" farmoni qabul qilindi. Ushbu Dasturning asosiy maqsadi 29erkin muomaladagi qimmatli qog'ozlar umumiy hajmining mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi nisbatini 5 foizga yetkazishga qaratilgan islohotlarni amalga oshirishni chuqurlashtirishni nazarda tutuvchi davlat siyosatini tubdan takomillashtirishdan iborat bo'lib, quyidagi ustuvor strategik vazifalarni o'ziga qamrab oladi: investorlar uchun jozibador mexanizmlarni joriy qilish hisobiga kapital bozorining raqobatbardoshligini oshirish va uning kapitallashuvini 2023-yil yakuniga qadar 45 trln. so'mga yetkazish, bank tomonidan kreditlashning samarali muqobil mexanizmini yaratish; xalqaro moliya bozorlari bilan faol integratsiyalashuv, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish va xorijda muvaffaqiyatli sinovdan o'tgan ilg'or yondashuvlardan foydalanish orqali barcha toifadagi investorlar uchun kapital bozorining qulayligini oshirishni ta'minlashdan iborat. Hozirgi kunda mamlakatimizda ham moliya bozorini rivojlantirishga to'siq bo'layotgan bir qator hal qilinishi kerak bo'lgan masalalar mavjud, shu jumladan, qimmatli qog'ozlar bozorini tartibga solishda me'yoriy-huquqiy asoslarning takomillashmaganligi, aksiyadorlik jamiyatlariga qo'yilayotgan talablarning yuqoriligi, investitsion jozibadorlikni yetishmasligi, mamlakatdagi tub aholining moliya bozori, asosan, qimmatli qog'oz va davlat zayomlariga ishonchi juda pastligi hamda moliyaviy savodxonlik yetishmasligi kabi muammolarni misol qilib keltirishimiz mumkin. Ushbu muammolarni bartaraf etish va moliya bozori tizimini yanada takomillashtirish uchun kerakli barcha shart-sharoitlarni yaratish bugungi kunda bizning oldimizda turgan dolzarb vazifalardan biri xisoblanadi. Adabiyotlar tahlili. Iqtisodiyotga aloqador adabiyotlarda moliya bozori va uni kelib chiqishi, uning segmentlari, ayniqsa, fond bozori va uni rivojlanishiga to'siq bo'layotgan bir qancha omillar hamda ularni bartaraf etish yuzasidan olib borilgan izlanishlar natijasidagi tadqiqot va tahlillar mavjud. G'arb iqtisodiy adabiyotlarida moliya bozorlari pul mablag'lari oqimini jamg'aruvchidan qarz oluvchiga yo'naltiruvchi bozor insti-tutlari jamlanmasi sifatida keltiriladi (Edwin va boshq. 1988). Frederik Mishkin (2012) ortiqcha mablag'larga ega

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 4, 30 Апрель

odamlardagi pul mablag'larini pul mablag'lari yetishmayotganlariga o'tkazib berishga xizmat qiluvchi bozorlarni moliya bozorlari deb ataydi. 1997-yil iqtisodiyot bo'yicha Nobel mukofoti laureati Robert Merton moliya bozorining quyidagi funksiyalarini ajratib ko'rsatadi (Elmirzayev va boshqalar 2019): -kapitalni vaqt, tarmoqlararo va mamlakatlararo qayta taqsimlash; -kapital jamlash va korxonalariga ulush kiritish; -to'lov-hisob-kitob; -risklarni boshqarish; -axborot; -axborotlar assimetriyasi bilan bog'liq muammolarning oldini olish. Ba'zi iqtisodchi olimlar xalqaro va milliy moliya bozorini rivojlanishini 4 bosqichga bo'lib o'rganishgan (Bурханов, Худойкулов 2021): 1-bosqich 1860-yillar, tashqi savdoni rivojlantirish. 2-bosqich, 1950-1960 yillar, milliy kredit bozorini integratsiyalashuvi. 3-bosqich, 1970-1980-yillar, uzoq muddatli kapital uchun xalqaro bozorni shakllantirish va xalqaro investitsiya bozorini yaratish, 4-bosqich 1990-2000-yillar, ya'ni, xalqaro va milliy moliya bozorida derivative bozorlarini tez sur'atlarda rivojlanishi. Xorij olimlaridan Chernova (2015) ta'rifiga ko'ra, moliya bozori doimiy xarakterda bo'lgan barcha pul resurslarining umumiy miqdori bo'lib, ya'ni, iqtisodiyotning turli subyektlari tomonidan ushbu resurslarga bo'lgan talab va taklifning o'zgarishi orqali joylashtirish va qayta taqsimlash hisoblanadi. Yangi Zelandiyalik Chaiporn Vithessonthi (2014) ning fikriga ko'ra moliyaviy bozorlarning rivojlanishi iqtisodiyot uchun imkoniyatlar va tahdidlarning asosiy manbai hisoblanadi, chunki u iqtisodiyotdagi firmalarga kapitalni samarali taqsimlashni ta'minlash orqali iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishi mumkin, ammo ikkinchi tomondan bu iqtisodiyot uchun xavf tug'dirishi mumkin.

Bir nechta iqtisodchi olimlar –Irvan Trinugroxo, Siong Huk, Veng Chang Li, Jamol Wiwoho, Bruno Sergilar (2021) ning yondashuvlariga ko'ra moliya bozorining segmenti bo'lgan kredit va qimmatli qog'ozlar bozorining rivojlanish darajasi faqatgina ma'lum bir chegaragacha mamlakat innovatsiyasi uchun foydalidir, aks holda bir qancha to'sqinliklar keltirib chiqarishi mumkin. Mahalliy iqtisodchi olimlardan Shoxa'zamiy (2012) ning fikricha, moliya bozori –bu monetizatsiyalashgan real investitsion bazisga ekvivalent moliyaviy instrumentlar bilan bog'liq tashkillashgan, iqtisodiy-xuquqiy mexanizm bilan ta'minlangan munosabatlarni maqsadli amalga oshiruvchi, iqtisodiy subyektlar zaruriy bozor sharoitlarini yaratib beruvchi majmua sifatida namoyon bo'luvchi tizim. Yuqoridagi Tahlillardan shuni ta'kidlash mumkinki, moliya bozori bu moliyaviy institutlar yordamida pul mablag'lariga ehtiyoji bor va ortiqcha pul

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 4, 30 Апрель

mablag'lariga ega tarmoqlarni bir-birlari bilan uchrashtiradi. Moliya bozorini yaxshiroq tushunish uchun uning turlari va funksiyalarini bilish esa pul mablag'larini to'g'ri boshqarishda yanada qo'l keladi. Shuningdek, moliya bozori iqtisodiyotning rivojlanishida aosiy dastak bo'lib xizmat qiladi hamda uning infratuzilmasini yanda takomillashtirish orqali mamlakatda iqtisodiy barqarorlikka erishish hamda investitsion jozibadorlikni oshirishga erishish mumkin. Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur maqolada xorijiy va mahalliy olimlarning moliya bozori va uni kelib chiqishi, hozirgi kundagi moliya bozori va aynan fond bozori rivojlanishiga to'siq bo'layotgan bir qancha omillar va ularni oldini olish chora-tadbirlari to'g'risidagi ilmiy-nazariy qarashlar tahlil qilindi. Tadqiqot davomida baholash, monitoring, analiz, sintez kabi bir qancha usullardan foydalanildi. Tahlil va natijalar. Iqtisodiyotni moliya bozori, ya'ni, qimmatli qog'ozlar yordamida moliyalashtirish usuli bir qancha rivojlangan mamlakatlar: AQSH, Buyuk Britaniya kabi davlatlarning moliya tizimidan joy olgan. Shunday bo'lishiga qaramasdan mamlakatimizda RFB (Respublika fond birjasi) ning bozor kapitalalshuvi YaIMning o'rtacha 6% iga to'g'ri keladi, ammo dunyoda bu ko'rsatkich o'rtacha 82 % ni tashkil etadi. Mazkur ko'rsatkich bo'yicha dunyodagi bazi mamlakatlarda: masalan, Singapurda 188 foiz, Malayziyada 112 foiz, Rossiyada 34 foizni tashkil etadi. Respublikamizning fond bozorida professional ishtirokchilari soni 100 tani ham tashkil qilmaydi. Lekin, moliya bozorining jadal rivojlanishi aksiyadorlik jamiyatlarining rivojlanishi bilan uzviy bog'liqdir .

2021-yilga kelib fond birjasi asta-sekinlik o'zini tiklashni boshladi va aksiyalarning bozor bahosi 800 so'mdan oshdi, bu esa o'rtacha narx 34% ga ko'tarilganidan dalolat beradi. 2022-yil holatiga ko'ra, "Toshkent" Respublika fond birjasi indeksi 721,67 so'mni tashkil qilgan holda, 75278078 dona aksiya emissiya qilinib, 4156394411 mlrd. so'mlik savdo amalga oshirilgan bo'lsa, 2023-yilning boshidagi Tahlillarga ko'ra -41% ga kamayib, 426,49 so'mni tashkil qilgan holda, shu kungacha umumiy 31710782 dona aksiya muomalaga chiqarildi. 1-jadval umumiy ma'lumotlariga ko'ra, RFB indeksining eng yuqori holati narxlar kesimida 2018-yilga to'g'ri kelgan, ammo, amalga oshirilgan shartnoma qiymati va aksiyalar soni bo'yicha 2022-yilga to'g'ri kelgan va mos ravishda 75278078 ta aksiya emissiya qilinib, investor va emitentlar o'rtasida 75278078 mlrd. so'mlik shartnoma tuzildi. Eng quyi narx esa bu yilga to'g'ri kelsada, eng kam aksiyalar pandemiya

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 4, 30 Апрель

davrida ya'ni 2020-yilda emissiya qilinganini ko'rishimiz mumkin. Tahlillar shuni ko'rsatdiki aksiyalarning baho va savdo indekslari pandemiyadan oldin yuqori bo'lib, faol bo'lgan aksiyadorlik jamiyatalari aksiyalari bozor qiymati keskin tushishi fond bozori indeksining pasayishiga olib kelgan va asta-sekinlik bilan tushib borgan, ammo, oxirgi yillarda muomalaga chiqarilayotgan aksiyalar soni ortyabdi va amalga oshirilayotgan shartnoma hajmi ham ortib borayotganligini kuzatishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Elmirzayev S. va boshqalar (2019), Moliya bozori: Darslik; –T.: “Iqtisod-moliya”, 7-b

2. Burxonov A.U., Xudoyqulov X.X. (2021) “Moliya bozori va investitsiyalar darslik”. –T. Ma'naviyat, 11-b Chernova V.E. (2015) Moliyaviy bozorlar: darslik/SPbGTURP. – Sankt-Peterburg: 73 qishlog'i Shoxazamiy Sh.Sh. (2012) Moliya bozori va kimmatli ko'zlar. Darslik. –T.: TFI, 265-b.

3. Chaipornvithessonthi (2014). Moliyaviy bozor rivojlanishining bank tavakkalchiligiga ta'siri: Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlari dalillari. International Review of Financial Analysis journal. -35-jild, oktyabr, 249-260-betlar Edwin G. Dolan, Coin D. Campbell, Rosemary G. Campbell. (1988) Pul, bank va pul-kredit siyosati. C. “Harkort maktabi”, 15-bet